

FAKTORING XIZMATLARINING BANK DAROMADLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHDAGI ROLI

*Ilmiy rahbar: R.Yusupov,
Ibrohimov Asilbek Azizbek o'g'li
Andijon davlat texnika instituti
"Bank ishi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi*

Factoring xizmatlarining bank daromadlarini diversifikatsiya qilishdagi roli bugungi zamonaviy bank tizimida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tijorat banklari an'anaviy kreditlash operatsiyalaridan tashqari, komissiya va vositachilik xizmatlari orqali ham barqaror daromad olishga intilmoqda. Shu nuqtayi nazardan factoring xizmatlari banklar uchun nafaqat qo'shimcha daromad manbai, balki kredit portfelidagi xatarlarni kamaytirish va mijozlar bazasini kengaytirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Factoring - bu korxonalarining debitorlik qarzlarni bank yoki maxsus moliyaviy tashkilot tomonidan ma'lum diskont evaziga sotib olish yoki moliyalashtirish jarayonidir. Ushbu xizmat orqali korxonalar o'z aylanma mablag'larini tezlashtiradi, bank esa komissiya, foiz va xizmat haqlari orqali daromad oladi. Xalqaro Banklar Assotsiatsiyasi (IBAF) ma'lumotlariga ko'ra [1], rivojlangan davlatlarda bank daromadlarining 20–35 foizi aynan nobank xizmatlar, jumladan factoring operatsiyalaridan shakllanadi.

Jahon amaliyotida factoring bozori tez sur'atlarda rivojlanmoqda. Factors Chain International (FCI) ma'lumotlariga ko'ra [2], 2023-yilda global factoring aylanmasi 3,5 trillion yevrodan oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich so'nggi 10 yilda qariyb ikki barobarga oshganini ko'rsatadi. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqi davlatlarida factoring xizmatlari banklarning asosiy daromad manbalaridan biriga aylangan. Masalan, Germaniya va Fransiyada bank daromadlarining o'rtacha 25 foizi factoring va lizing kabi alternativ moliyaviy xizmatlardan shakllanadi. Factoring xizmatlarining bank daromadlarini diversifikatsiya qilishdagi eng muhim jihati - ularning foizsiz daromad manbai sifatida xizmat qilishidir. An'anaviy kreditlashda banklar asosan foiz stavkalari orqali daromad olsa, factoringda komissiya, xizmat haqi va operatsion to'lovlar asosiy daromad manbai hisoblanadi. Bu esa banklarning foiz stavkalariga bog'liqligini kamaytiradi va daromad barqarorligini oshiradi. Xususan, xalqaro tajribada factoring xizmatlaridan olinadigan o'rtacha komissiya stavkasi 1,5–3,5 foiz oralig'ida bo'lib, bu banklar uchun sezilarli qo'shimcha daromad manbai hisoblanadi. Shuningdek, factoring banklar uchun kredit risklarini boshqarishda ham muhim vosita hisoblanadi. Chunki factoring operatsiyalarida qarzдорlikning qaytmaslik xavfi an'anaviy kreditlarga nisbatan pastroq bo'lishi mumkin, ayniqsa regress huquqsiz factoringda riskning katta qismi bank yoki factoring kompaniyasi zimmasiga o'tadi. Shu bilan birga, debitorlik qarzlarni sotib

olish orqali bank mijozlarning likvidlik muammolarini hal qiladi va ularning moliyaviy barqarorligini oshirishga yordam beradi.

O'zbekistonda ham faktoring xizmatlari bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra [3], so'nggi yillarda tijorat banklari tomonidan ko'rsatilayotgan faktoring operatsiyalari hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lib; ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlari orasida ushbu xizmatga talab ortib bormoqda. Buning asosiy sababi – korxonalarining aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyoji va to'lov intizomidagi kechikishlardir [4]. Faktoring xizmatlari banklarning daromadlarini diversifikatsiya qilishda bir nechta yo'nalishda muhim rol o'ynaydi. Birinchidan, u bank daromadlarini faqat kredit foizlariga bog'liq bo'lib qolishdan himoya qiladi. Ikkinchidan, bank mijozlar bazasini kengaytiradi, chunki faktoring odatda kichik va o'rta biznes segmentiga yo'naltirilgan bo'ladi. Uchinchidan, faktoring operatsiyalari qisqa muddatli moliyalashtirish bo'lib, bank uchun likvidlikni tez aylantirish imkonini beradi.

Xalqaro tajribada AQSH va Buyuk Britaniya banklari faktoring xizmatlarini keng rivojlantirib, uni raqamli platformalar orqali avtomatlashtirgan. Masalan, Buyuk Britaniyada faktoring xizmatlarining umumiy moliyaviy xizmatlar tarkibidagi ulushi 15–18 foizni tashkil etadi. AQSHda esa yirik banklar kichik biznesni moliyalashtirishning muhim vositasi sifatida faktoringdan foydalanadi va bu orqali kredit portfelidagi risklarni diversifikatsiya qiladi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi faktoring xizmatlarining samaradorligini yanada oshirmoqda. Fintech kompaniyalar va raqamli bank platformalari orqali faktoring jarayonlari tezlashtirilgan, hujjat aylanishi soddalashtirilgan va mijozlar uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Natijada banklar operatsion xarajatlarni kamaytirish bilan birga, ko'proq mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Biroq faktoring xizmatlarining keng joriy etilishida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, huquqiy bazaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, mijozlar tomonidan ushbu xizmat haqida yetarli bilimga ega emaslik, hamda risklarni baholash tizimining murakkabligi banklar faoliyatiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli faktoring bozorini rivojlantirish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish muhim hisoblanadi [5].

Xulosa qilib aytganda, faktoring xizmatlari tijorat banklari daromadlarini diversifikatsiya qilishda muhim instrument bo'lib, u banklarning moliyaviy barqarorligini oshirish, risklarni kamaytirish va mijozlar bazasini kengaytirishga xizmat qiladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, faktoring xizmatlarini keng joriy etgan banklar nafaqat yuqori daromadga erishadi, balki iqtisodiyotning real sektorini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shu bois, O'zbekistonda ham faktoring xizmatlarini rivojlantirish bank tizimining raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanigan adabiyotlar:

1. World Bank. Global Financial Development Report. Washington DC, 2023.
2. Factors Chain International (FCI). Global Factoring Statistics Report 2023. Amsterdam, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank ma'lumotlari. www.cbu.uz
4. Bank auditi: Darslik/ M .Yadgarova, R.Qurbonov; — T.: «IqtisodM oliya», 2019 ,- 320 b.
5. Куницына Н.Н., Хисамудинов В.В. Банковский аудит: Учеб. пособие. М.: Финансы и статистика, 2014. 216 с.
6. Abdullaeva S. H. Pul, kredit va banklar //Toshkent: Iqtisod-moliya. – 2007. – T. 344.